Diskuse

Komplexná biografia posledného komunistického prezidenta

Marek Syrný

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela a Múzeum Slovenského národného povstania, Banská Bystrica

Koncom roka 2017 uzrel svetlo sveta prvý pokus o biografiu Gustáva Husáka od mladého, vtedy tridsaťjedenročného českého historika Michala Macháčka.¹ Možno nás zarazí jeho vek a „trúfalosť“ vydať ako prvotinu analýzu osobnosti a pôsobenia najvýraznejšej (i najvýznamnejšej) osobnosti slovenských komunistov v zložitom dvadsiatom storočí. Pri bližšom pohľade na vedeckú dráhu a výskumné zameranie autora sa už javí jeho počín zrozumiteľnejším. Veď témou Husáka ako ústrednej postavy kauzy takzvaného buržoázneho nacionalizmu sa zaoberal už v svojej diplomovej práci a aktuálna monografia je knižnou verziou jeho dizertačnej práce. Deväťročné medzidobie Macháček vyplnil intenzívnym bádaním o pestrom živote a takmer polstoročí pôsobenia Gustáva Husáka vo vrcholovej slovenskej a československej politike. Zbieral a hodnotil nepreberné množstvo informácií, ktoré možno o Husákovi v slovenskej, českej, ruskej či anglosaskej knižnej a časopiseckej produkcii nájsť, a rovnako realizoval úctyhodný archívny výskum. Z tejto dlhoročnej remeselnej práce potom vychádzali jeho čiastkové štúdie, ktoré sa vzťahovali k Husákovi

1 MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Praha, Vyšehrad 2017, 632 strany, ISBN 978-80-7429-388-7.

a československej, respektíve slovenskej politike vojnových a povojnových rokov či k jeho kariére v komunistickom hnutí a režimu.²

Už na prvý pohľad, či skôr pri prvotnom zbežnom prelistovaní recenzovanej knihy je jasné, že ide o výnimočnú biografiu. Autor musel zachytiť dlhé, nesmierne zložené a dynamické desaťročia Husákovho osobného a rodinného života, spoločenských a politických aktivít i „vonkajších“ vplyvov, ktoré na Husáka pôsobili ako v smere pozitívnom (autorita, mocenské pozície...), tak aj negatívnom (väzenie, presadzovanie totalitnej moci...). Michal Macháček pri koncipovaní Husákovho životopisu využil pramene z neuveriteľných tridsiatich štyroch slovenských, českých, ruských či amerických archívov. Pre historickú obec sú potom najprínosnejšie tie nové informácie, ktoré pochádzajú z ruských archívov a ktoré jedinečným spôsobom prispievajú k pochopeniu sovietskych pohľadov a rozhodnutí vo vzťahu k vojnovému a povojnovému Československu a jeho komunistickému režimu. Podobným obohatením je využitie množstva súkromných archívov (archívov historikov, Husákových známych a príbuzných, stranického archívu a pod.), ku ktorým historici dosiaľ zriedkavo obracali pozornosť. Celkovo musím v tejto súvislosti oceniť najmä Macháčkovu „detektívnu“ schopnosť a vytrvalosť pri získavaní doplnujúcich informácií od pamätníkov. A pri skúmaní použitej literatúry (okrem stoviek a stoviek rôznych súborov dokumentov, monografií, štúdií, článkov...) zaujme aj štruktúra týchto sekundárnych zdrojov. Dokumentuje totiž vynikajúcu autorovu znalosť slovenskej historiografie rôznej proveniencie, a dokonca aj literatúry nehistorického zamerania. Podobne veľmi pozitívne sa musím vyjadriť k použitej dobovej tlači, aj keď by som v knihe očakával omnoho viac citácií a ukážok Husákovkej publicistickej činnosti. Podobne by si text pre lepšiu orientáciu čitateľa a názornosť zaslúžil nielen zmienku, že o tej či onej udalosti alebo aspekte Husákovho života písala aj zahraničná tlač, ale konkrétnejšie referencie o jej obsahu, z ktorých by bolo vidno, ako bol vnímaný rôznymi pozorovateľmi a kritikami.

Prv, než sa pristavím pri kladoch a záporoch tej-ktorej kapitoly diela, patrí autorovi všeobecná pochvala za veľmi trefné, stručné a kvalitné úvody i zhrnutia jednotlivých kapitol. Tých je, ak si odmyslíme autorský úvod, záver a historiografický

- 2 Pozri nasledujúce štúdie Michala Macháčka: Gustáv Husák za II. svetovej války. In: *Slezský sborník / Acta Silesiaca*, roč. 110, č. 3–4 (2012), s. 239–270; „Veľmi vehementne s celým srdcom, s celou dušou som sa do toho vrhol“: Gustáv Husák ve hře o Slovensko (1945–1948). In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 4, č. 1 (2012), s. 73–99; Gustáv Husák a státoprávní otázka Slovenska do roku 1948. In: MICHÁLEK, Slavomír – LONDÁK, Miroslav (ed.): *Gustáv Husák: Moc politiky – politik moci*. Bratislava, Veda 2013, s. 338–369; Mezi českým lvem a sovětskou hvězdou: Státoprávní představy slovenských komunistů v období druhé světové války. In: KMEŤ, Norbert (ed.): *Odvalujem balvan: Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava – Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania 2013, s. 117–135; Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí. In: *Český časopis historický*, roč. 112, č. 2 (2014), s. 227–260; Podivná jednota: Gustáv Husák a mocensko-politické zápasy v KSČ na příkladu prezidentské otázky (1969–1975). In: *Soudobé dějiny*, roč. 22, č. 3–4 (2015), s. 299–347; Proti větru! Cesta Gustáva Husáka ke komunistickému hnutí a jeho raná aktivistická činnost. In: KINČOK, Branislav (ed.): *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava, Ústav pamäti národa 2015, s. 15–54.

exkurz, celkovo sedem a nasledujú v chronologickom poradí. Oceňujem ich tvorivé názvy, ktoré výstižne charakterizujú obdobia Husákovho života a politickej činnosti (Mladý radikál, Pragmatický odbojár, Zápasník o Slovensko, Buržoazní nacionalista, Muž budúcnosti, Normalizátor, Odchádzajúci konzervátor). Všetky kapitoly sú informačne a interpretačne hodnotné, aj keď pasáže pojednávajúce o Husákovi na vrchole moci po roku 1968 sú poddimenzované a do budúcnosti vyzývajú historikov k dôkladnejšiemu spracovaniu.

Vzhľadom k ponúknutému priestoru a k vlastnému odbornému zameraniu sa s podrobnejšími analýzami a komentármi prioritne pristavím najmä pri kapitolách, ktoré sa venujú rokom 1938 až 1948, teda výkladu, ktorého informačno-interpretáciu kvalitu dokážem najlepšie zhodnotiť.

Prvých tridsať rokov

Prvá kapitola „Mladý radikál (1913–1938)“ popisuje Husákov detstvo, mladosť, ranný komunistický aktivizmus i funkcionárčenie v študentských spolkoch, ale aj prvú veľkú (a mnohoročnú) lásku. Zaujme tu najmä podkapitola „Raná aktivistická činnosť“, ktorá veľmi pekne ilustruje Husákové stredoškolské názory a prvotnú spoločenskú aktivitu, kedy sa už publicisticky tvrdo a sarkasticky vymedzoval proti katolíkom a ľudákom a súčasne horlil za socializmus – avšak pod pseudonymom, aby neprišiel kvôli politike o štipendium. Môžeme ho sledovať ako veľmi aktívneho predsedu Vlčkovho samovzdelávacieho krúžku pri gymnáziu, rečníka na jubilejných akciách, vyzývateľa politiky ako nástroja ľavicovej zmeny. Treba oceniť Macháčkove charakteristiky Husáka ako mladého publicistu: „Vtip a kousavá ironie, ktoré však mnohdy prechádzaly v sarkazmus až v zesměšňovanie a znevažovanie názorového oponenta, charakterizujú Husákuv písomný a rétorický prejav.“ (s. 69) Zrýchlene sa autor dotýka aj vzťahov a osobností ľavicového študentstva (Ján Čech, Michal Falťan), s ktorými neskôr Husák spolupracoval. Ale stretávame sa tu aj s mladými politikmi, ktorí neskôr boli jeho politickými oponentmi (Ján Beharka, Michal Múdry-Šebík), najskôr ako agrárci a neskôr ako slovenskí demokrati. Bohužiaľ sa nedočkáme žiadnej analýzy týchto vzťahov, či už vzhľadom k Husákovi, alebo celkovo. Autor vyzdvihuje Husákov postoj v sociálnej i národnej otázke, zmieňuje sa o jeho prednáškach pre stredoškolákov (vďaka ktorým sa spoznal aj so svojou manželkou Magdou Lokvencovou). Text síce niekedy postráda časovú plynulosť, čo občas vyvoláva chaos v sledovaní hlavnej osi príbehu. Celkovo však už v tejto prvej kapitole ma ako historika zaujala neskutočne drobná práca autora s prameňmi o študentskom hnutí v prvej republike (patrí k vôbec najlepším pasážam v knihe). Oceňujem tiež opis ďalších Husákových záujmov, ako bol šport, ako aj vydatenú analýzu jeho formujúcej sa osobnosti. K jej určujúcim rysom patrila fascinácia politikou, pracovitosť, citlivosť, ale tiež svojvoľnosť voči straníckym inštrukciám (ak sa mu zdali príliš nezmyselné, alebo ak ich jednoducho nechcel rešpektovať).

V druhej kapitole „Pragmatický odbojár (1938–1945)“ predstavuje autor Gustáva Husáka v slovenskom odboji v rokoch druhej svetovej vojny. Zatiaľ čo jeho výklad

k tejto vlastnej téme je veľmi presný a prínosný, miestami ma prekvapuje dosť kontroverznými, dokonca aj mylnými tvrdeniami pri všeobecnejšom opise vývoja na Slovensku a v odboji. Prvá časť konštatovania platí napríklad pre pasáže, v ktorých Macháček približuje, ako Husák prostredníctvom sovietskeho konzulátu informoval Moskvu o situácii na Slovensku počas trvania paktu Ribbentrop–Molotov. Vhodne tu využíva svoje poznatky z moskovských archívov, ale tiež už publikované zistenia ruskej historiografie. Ďalej zaujímavo ozrejmuje, ako sa pri stretávaní vo vile, ktorú si Husák prenajal po spisovateľovi Vítovi Tajovskom, sformoval okruh jemu blízkych osobností, alebo opisuje Husákov spoločensko-pracovný život v prvej polovici vojny. Ten bol prerušený dvojím preventívnym zadržaním: po prvé na tri týždne pri masovom zatýkaní komunistov v dôsledku banického štrajku v Handlovej v októbri 1940, po druhé po nemeckom napadnutí Sovietskeho zväzu. Dôkladne sa pritom autor venuje intervenciám za zadržaného Husáka a jeho druhov, najmä cez profesora Imricha Karvaša. Ten stál na čele Ministerstva financií Slovenskej republiky, poznal manželov Husákových ešte z ich vysokoškolských čias a postupne si k nim vytvoril veľmi blízky vzťah.

Veľmi pekne a dôsledne sú tiež zmapované povojnové obvinenia Husáka z toho, že sa na jar 1943 zúčastnil propagandistického zájazdu do Katyne, ktoré voči nemu vznášal rovnako antikomunistický exil ako komunistickí vyšetrovatelia v päťdesiatych rokoch a ktoré sa s ním tiahli až do začiatku sedemdesiatych rokov. Autor ich presvedčivo vyvracia a vysvetľuje. S jemnosťou potom vykresľuje Husákovu činnosť vo Zväze špeditérov, kvôli ktorej bol po vojne ohováraný za údajne spôsobené finančné nezrovnalosti, alebo okolnosti ďalšieho krátkodobého zatknutia. Tu však už začínajú aj menšie interpretačné úskalía použitých materiálov. Autor sa príliš spolieha na povojnové vyjadrenia samotného Husáka, ako a prečo bol nakoniec prepustený (ako by stačilo iba „fiškálny“ všetko zapierať). Mnohé Husákovy tvrdenia nie sú overené z iných zdrojov, autor ako by sa uspokojil s tým, čo k tomu povedal Husák, respektíve ako veci sám vnímal a ako ich neskôr vysvetľoval. Treba však uznať, že sa celkom objektívne popasoval s Husákovou odbojovou nečinnosťou do leta 1943 a s tým, prečo k nemu malo dovtedajšie vedenie Komunistickej strany Slovenska (KSS) nedôveru a prečo sa Husák odmietal za akúkoľvek cenu púšťať do „boja proti fašizmu“. Vcelku dostatočne prezentuje Husáka aj ako zakladateľa Slovenskej národnej rady (SNR), vrcholnej organizácie politickej illegality na Slovensku, či ako organizátora povstania. Pútavo, aj keď niekedy viac publicisticky ako striktné historicky, pritom popisuje, ako si získal povesť „banskobystrického diktátora“.

Napriek mnohým kladom tejto kapitoly sa však musím pristaviť aj pri jej slabých stránkach. Najskôr zopár faktografických nepresností. Pri opise situácie po vzniku autonómneho Slovenska autor uvádza, že „byla zahájena výstavba zajišťovacích táborů, do kterých následně zavítalo množství odpůrců nového režimu“ (s. 105). V skutočnosti okrem internačných táborov pre Židov a Rómov vznikol iba jeden Zaisťovací tábor pre politických odporcov režimu, a to až v apríli 1939 v jednej časti väznice v Ilave. Prví odporcovia ľudáckeho režimu boli uväznení až po vzniku

Slovenského štátu, spočiatku ich nebolo veľa a zväčša boli po niekoľkých týždňoch prepustení.³

Aj keď v nasledujúcich pasážach kapitoly vo všeobecnosti ide o veľmi dobré spracovanie dejín KSS cez vojnu prostredníctvom role a činnosti Gustáva Husáka v odboji, problematické je, že sa autor opätovne na viacerých miestach odkazuje iba na tvrdenia, závery a sumárne hodnotenia takzvanej barnabitskej komisie v šesťdesiatych rokoch či na výpovede dobových aktérov pred touto komisiou. Niektoré tieto závery sú prirodzene poplatné dobe a nie všetko treba brať ako nespochybniteľný fakt. Komunisti sa napríklad prirodzene štylizovali do póz nikdy neváhajúcich a odhodlaných bojovníkov za svoju ideu, avšak vnútrostranícke dobové reflexie často poukazujú skôr na opak.⁴ V barnabitských správach sa pochopiteľne príliš nerozoberá ani chovanie komunistickej strany ako celku po prijatí sovietsko-nemeckého paktu. Takéto minimalistické rozpracovanie „tmavých“ období komunistickej rezistencie však nemá dnes opodstatnenie. Nepochybne mal autor pri opise Husáka či komunistov v odboji siahnúť viac aj po iných základných zdrojoch, ako iba po povojnových spomienkach a reflexiách. Je mi jasné, že pri tak objemnej a zložitej téme, ako je biografia Gustáva Husáka, nemožno všetko overovať v archívoch. Ale veď práve vojnové obdobie je v slovenských dejinách dvadsiateho storočia azda historiograficky najlepšie spracovanou érou, a netreba sa teda spoliehať iba na výsledky barnabitskej komisie (pri všetkej úcte k tomu, čo vtedy dokázala).

Pri trocha kritickejšom pohľade na použité pramene a pri ich komparovaní s inými by sa nemohli v knihe objaviť zidealizované tvrdenia o tom, že sa Husák po vytvorení piateho ilegálneho vedenia KSS skoro denne stretával s Ladislavom Novomeským a niekoľkokrát týždenne aj s Karolom Šmídkem, ktorý bol v úplnej ilegalite. Že spolu diskutovali u Husáka vo vile alebo vo Zväze špeditérov, ako bez problémov zakladali ilegálne štruktúry a ako sa všetky nitky zbíjali u Husáka, ktorý mohol služobne cestovať (s. 137 n.). Niekedy mi to pripomína texty o odboji z oficiálnych československých publikácií sedemdesiatych a osemdesiatych rokov. Veď regionálne štruktúry ilegálnej KSS vo väčšej vzdialenosti od Bratislavy nemali často poňatie o tom, čo sa deje. Preto ešte aj počas povstania boli také problémy s presadzovaním hesla „Sovietskeho Slovenska“.⁵ Nevraviac o tom, že keď vypuklo povstanie, mnohé stranícke organizácie nevedeli, čo majú robiť, a niektoré sa správali úplne inak, ako to piate ilegálne vedenie strany chcelo. O nijakej veľkej koordinácii preto

3 Bližšie k problematike politického väzenia v Ilave pozri napr. VICEN, Jozef: Zaisťovací tábor Ilava v rokoch 1939–1945. In: ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (ed.): *Slovenská republika očami mladých historikov: 4. zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Banská Bystrica 14.–15. apríla 2005*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2005, s. 135–143.

4 Porovnaj SYRNÝ, Marek: *Slovenskí komunisti v rokoch 1938–1944*. Banská Bystrica, Belianum – Múzeum Slovenského národného povstania 2013, s. 14–17 a 22 n.

5 Spomína si na to aj sám Husák, keď musel mierniť rozvášnených robotníkov a odborárov v Podbrezovej, dožadujúcich sa okamžitej sovielizácie... (*Národní archiv* (Praha), fond ÚV KSČ – barnabitská komise, svazek 12, archivní jednotka 227).

nemožno hovoriť, na čo napokon už pred desaťročiami upozornil vo viacerých svojich dielach Jozef Jablonický.⁶

Zatiaľ čo doteraz som vravel skôr o interpretačných zakopnutiach (ktoré koniec koncov môžu byť iba prejavom prirodzene rozdielneho pohľadu na vec u dvoch historikov), nájdeme v tejto kapitole aj viacero jednoznačných faktografických „lapsusov“. Generál Ján Golian nebol v čase, keď sa vyberal vhodný dôstojník pre vedenie pripravovaného povstania, vedúcim silnej vojenskej odbojovej skupiny (s. 143). Bol iba administratívne vhodne pridelený pre potreby povstania, a hlavne bol ako odbojár plne lojálny, respektíve nespochybniteľný, v smere československom. Mal okolo seba iba malú skupinku podobne zmýšľajúcich poddôstojníkov, z ktorých sa stali významnejší odbojoví činitelia až v súvislosti s blížiacim sa povstaním. Okolo predsedu Slovenského snemu Martina Sokola nevznikla nijaká povšimnutiahodná „skupina“, ktorá by mala či mohla mať na niečo vplyv ohľadom alternatív prevratu či prechodu slovenského režimu k Spojencom (s. 146). Podobne ťažko pochopiteľné sú pre mňa tvrdenia, že Golian predal generálovi Mikulášovi Ferjenčíkovi takzvané Čatlošovo memorandum a ten ho potom v Moskve predal veliteľovi československej vojenskej misie generálovi Heliodorovi Píkovi (s. 148). Celkovo v súvislosti s „Čatlošovým memorandumom“ je v texte veľa nepresností, povojnových domýšľaní a podobne.⁷ Nesedí veľmi ani konštatovanie, že Husák intervenciou u Goliana dosiahol rozpustenie zjazdu Ústredného národno-revolučného výboru, ktorý zvolal Vavro Šrobár a ktorý bol akýmsi konkurentom ilegálnej Slovenskej národnej rady. Zjazd sa uskutočnil a podľa všetkých archívnych záznamov až priamo na ňom a iba vďaka zásahu ďalších politikov SNR Šrobár nakoniec od tejto akcie upustil. Ako svojho času napísal už spomínaný Jozef Jablonický, Husák po vojne dával najavo presvedčenie, že iba on všetko viedol a organizoval. Čo je prípad aj tohto tvrdenia, ktoré Husáka štylizuje do pozície jediného a neohrozeného vodcu, ktorý postavil sám „do laty“ Šrobára. Iní činitelia Slovenskej národnej rady – demokrati, ktorí boli tiež na zjazde a tiež „dohovárali“ Šrobárovi, ku ktorému mali bližšie ako Husák – ako by nemali popri Husákovi nijaký vplyv na to, že sa napokon presadila SNR...

Občas by nebolo na škodu, keby sa príliš skratkovité tvrdenia v publikácii o pár slov „predĺžili“. Viem, že autor musel zhromaždiť, utriediť a spracovať obrovské kvantum informácií a že sa snažil racionálne narábať s rozsahom textu, aby mu neprerástol cez hlavu. Ale zopár drobných doplnení by urobilo text argumentačne „nepriestrelnejším“. Príkladov prílišného skracovania deja, ktoré môže viesť aj k zlému pochopeniu toho, čo sa udialo, tu nájdeme viac. Vezmime si ako príklad konštatovanie: „Známá a krvavá dukelská operácia započala pozdĺž, až po odzbrojovaní zmiňovaných divízií. Mohla za to již uvedená anabáze kolem Čatlošova memoranda a odletu delegace Slovenské národní rady...” (s. 158). Za „oneskorenú“ reakciu

6 Pozri napr. JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality po povstania*. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania 2009, s. 407–413; JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez le- giend*. Bratislava, Obzor 1990, s. 197–305.

7 Najpodrobnejšie k tzv. Čatlošovmu memorandu a jeho „moskovskému“ osudu pozri JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality po povstania*, s. 261–293.

Sovieta na povstanie samozrejme nemohlo iba odkladanie odletu delegácie SNR a už vonkoncom to nemalo nič spoločné s takzvaným Čatlošovým memorandom. Súviselo to skôr s celkovými vojensko-strategickými plánmi Červenej armády. Tá sa samozrejme nemohla spoliehať či riadiť iba želaniami slovenského odboja, či im hneď bezmedzne dôverovať a vrhnúť do bojov o dobre bránené Karpaty svojich vojakov a techniku. Nevraviac tiež o politických aspektoch rozhodovania Moskvy...⁸

Aby som ale až príliš nehanil, Macháčekov opis Slovenského národného povstania je celkom vydarený. Veľmi pekne a podrobne sa autor zameriava predovšetkým na témy, ktoré Husáka „prenasledovali“, najmä v povojnovom období. Už počas povstania mu bol vyčítaný zjednocovací zjazd so sociálnymi demokratmi a neskôr, hlavne v ťažení proti takzvanému buržoáznemu nacionalizmu, ho zasa vinili, že neoslobodil komunistov na čele s Viliamom Širokým z ľudáckeho väzenia. Ale tiež v týchto pasážach by som videl radšej využitie hodnovernejších zdrojov (napríklad korešpondencie medzi Janom Švermom a Klementom Gottwaldom o Husákovi a povstaní, kde sú výstižné Švermove charakteristiky Husáka), než z ktorých čerpá autor v sprostredkovanom podaní Marie Švermovej či v archívnych dokumentoch z päťdesiatych rokov. Faktografické „poklesky“ sa vyskytujú pri opise anabázy „Čatlošovho memoranda“ a misie SNR k Sovietom pred povstaním, ako aj pri glosovaní všeobecného vývoja po povstaní. Po jeho porážke neutekali povstaleckí vojaci aj na územie, ktoré už oslobodili Sovieti (s. 159). Delilo ich od frontu ešte príliš veľa územia, ktoré kontrolovali Nemci, takže to bolo „technicky“ nemožné, a povstanci sa prebýjali cez front k Sovietom až pri oslobodzovaní, t.j. niekoľko mesiacov po páde povstania. Ešte viac však prekvapí tvrdenie na strane 160, že Husák a jeho druhovia sa po porážke povstania spolu s partizánmi z Prašivej chystali vybrať cez Liptov do oslobodeného Prešova. Prešov bol však oslobodený až o tri mesiace neskôr, takže takýto plán vtedy nemohol existovať (aj keď to Husák neskôr tvrdil).

Mierne mimo chronologický výklad zaradil Michal Macháček podkapitolu „Mezi českým lvem a sovětskou hvězdou“, ktorá je venovaná riešeniu „slovenskej otázky“ v dobe vojny. Napriek tomu, že ide o potrebnú (a vcelku tristnú) analýzu postoja komunistov a Husáka k nacionálnej otázke, s niektorými vývodmi autora sa nedá veľmi súhlasiť. Príkladom môže byť spleť divných tvrdení na strane 164: „Představa Slovenska jako svazové republiky Sovětského svazu ovšem nebyla u komunistů žádné novum a vyskytla se již dávno předtím v provázanosti s obrozeneckými panslavistickými tezemi, za připomínku stojí v této souvislosti třítydenní existence promaďarské Slovenské republiky rad v létě roku 1919.“ Po prvé, je viac ako otázne, či aj v roku 1941 šlo komunistickému vedeniu okolo Jána Osohu o pripojenie Slovenska k ZSSR, alebo iba o sovietsky režim na Slovensku. Po druhé, panslavistické vízie sa samozrejme viazali fakticky na úplne iný štát (cárske Rusko) a z úplne

8 Bližšie pozri napr. BYSTRICKÝ, Jozef: *Boje vo Východných Karpatoch v roku 1944*. In: BYSTRICKÝ, Jozef a kol.: *Od priesmyku Predeal po Kurovské sedlo: Boje vo Východných Karpatoch v roku 1944*. Bratislava, Vojenský historický ústav 2011; SYRNÝ, Marek: *Európa a Slovensko v roku 1944: Náčrt politicko-vojenského vývoja v predposlednom roku vojny*. In: SYRNÝ, Marek: *Slovenské národné povstanie: Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania 2014, s. 28–30.

odlišných dôvodov, než aké sledovali slovenskí komunisti, nevrahiac o tom, že víziu spojenia s Ruskom presadzovala iba istá skupina národnej politiky. A po tretie, Slovenská republika rád bola prakticky autonómnou súčasťou Maďarskej republiky rád, čo znamená zasa štátoprávne úplne inú orientáciu.

Na druhej strane musím autora pochváliť za veľmi solídnu analýzu „pomlčkovania“ v prvej deklarácii povstaleckej Slovenskej národnej rady či za postihnutie postoja Husáka a ďalších komunistov k riešeniu česko-slovenského pomeru v roku 1944, kedy si želali voľné federalistické usporiadanie. Zavádzajúce sú ale tvrdenia, že povstaleckí demokrati nebyli „tak radikálni a spíše operovali s predstavami o autonómii“ (s. 170). Kto, kedy a ako z radov Demokratickej strany operoval predstavami o autonómii, keď ju striktne odmietal už Milan Hodža v roku 1939 a na Slovensku v tom istom období Jozef Lettrich navrhoval exilu riešenie, ktoré malo oveľa bližšie k federácii ako k nejakému osobitnému postaveniu Slovenska v rámci Československej republiky?⁹ Nerozumiem celkom ani formulácii na strane 174, že povstalecká SNR „přejímala státní moc na Slovensku jako svrchovaný orgán svrchovaného státu, nikoliv jako státní orgán Československé republiky pro území Slovenska, proto nenavazovala na předválečné Československo“. Kde je v ktorom dokumente SNR uvedené, že je inštitúciou zvrchovaného štátu? A koľko vydala prehlásení, v ktorých sa hlási k obnove Československa, uznáva právomoc československej vlády voči zahraničiu a tvrdí, že bude rešpektovať povojnové rozhodnutie o postavení Slovenska v rámci spoločného štátu?¹⁰ Slovenská národná rada vystupovala ako zvrchovaný revolučný orgán iba vzhľadom k vnútornej politike v dobe prevratu a v „revolučnom“ období, nikdy nie ako orgán nejakého zvrchovaného štátu. V závere podkapitoly však autor podnetne rozoberá obavy Edvarda Beneša a českej politiky z perspektívy sovietskeho Slovenska a dôsledne sleduje osudy Husákovskej správy pre Moskvu z júla 1944, ktorá rezonovala v historiografii ešte aj v šesťdesiatych rokoch a využíval ju aj protikomunistický exil.

9 Bližšie k slovenskej otázke v odboji v tomto kontexte pozri KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš: Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha, Karolinum – Univerzita Karlova 1999, s. 49–62; MŮDRY, Michal: *Milan Hodža v Americe*. Chicago, Geringer Press 1949; SYRNÝ, Marek: Slovenská otázka v občiansko-demokratickom odboji v rokoch 1939–1945. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (ed.): *Slovenská republika očami mladých historikov*, s. 165–180.

10 Napríklad v Deklarácii SNR z 1. septembra 1944, ktorou si SNR „uzurpovala“ moc na Slovensku, sa vraví: „Sme za bratské spolužitie s českým národom v novej Československej republike. Ústavnoprávne ... otázky republiky budú vzájomnou dohodou definitívne usporiadané zvolenými zástupcami slovenského a českého ľudu...“ (PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie: Dokumenty*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1965, s. 390.)

Tri povojnové roky

Kapitola s veľmi výstižným a publicisticky „hravým“ názvom „Zápasník o Slovensko (1945–1948)“ zachycuje obdobie, kedy sa Gustáv Husák dostal prvý raz do najvyšších pozícií slovenskej politiky. Zažil však aj prvé rany a pády v rámci vlastnej komunistickej strany, ako aj osudové politické víťazstvo a uzurpovanie totálnej moci na pozadí rúcajúceho sa rodinného života. Michal Macháček dostatočne plasticky vykresľuje vzťahy medzi jednotlivými osobnosťami komunistického hnutia a Husákom (Klement Gottwald, Viliam Široký, Július Ďuriš), analyzuje jeho sklamanie pri riešení slovenskej otázky (takzvané tri pražské dohody), či politický boj o presadenie prvých povojnových zákonov (pozemková reforma, retribúcie).

Mám však problémy s niektorými autorovými nie celkom domyslenými zjednodušeniami, napríklad keď pri hodnotení rokovaní o povojnovej vláde a jej programe v Moskve v marci 1945 tvrdí, že „fakticky se však jednalo o střet Londýna, ztělesňovaného presidentem Edvardem Benešem, s komunisty, kterým přitakávala Slovenská národní rada“ (s. 185). Delegácia SNR bola prítomná iba na rokovaní o šiestej kapitole, ktorá riešila postavenie Slovenska. Všetky ostatné prokomunistické riešenia dostal Gottwald do vládneho programu bez reálnej pomoci SNR, či inak povedané, bez jej „pritakávania“. O tom možno hovoriť iba pri spomínanej šiestej kapitole, čo je nakoniec ale pochopiteľné, keďže Gottwald bol ochotný vyjsť požiadavkám SNR z taktického hľadiska v ústrety, ale Beneš a českí nekomunisti boli principiálne proti. Nechápem, prečo autor preberá aj „s chlpmi“ všetky chválenkárске vyjadrenia Husáka z prvej polovice šesťdesiatych rokov. Napríklad o tom, ako „uvarili“ na jednotné komunistické stanoviská, prediskutované s Gottwaldom, aj demokratov zo Slovenskej národnej rady, vrátane Vavro Šrobára, keď ich „vydierali“ odkazmi na reálne pomery na Slovensku, ktoré obsadzovala Červená armáda (s. 185). Čo takého výrazného pomáhali slovenskí demokrati presadiť komunistom v Moskve, na čom by sa už dovedty kompromisne nedohodli s komunistami v odboji či v povstaní?¹¹ Prioritná zahraničnopolitická orientácia na Sovietsky zväz, národné výbory, znárodnenie, pozemková reforma, retribúcia, federalizácia... To všetko už politici Demokratickej strany prijali a nemusel ich k tomu vmanévrovať Husák v dohode s Gottwaldom.¹²

Veľmi schopne autor rozoberá utváranie KSČ a KSS v prvých mesiacoch po oslobodení, pôsobenie Husáka v oslobodenej Bratislave a postoje komunistov k prvej pražskej dohode. Chýba však celkové zhodnotenie, akých práv sa Slovenská národná rada a Husák ako jej reprezentant zriekli. Erudovane je opísaná cesta k žilinskej konferencii slovenských komunistov v auguste 1945, ktorá priniesla mocenský pád Gustáva Husáka a celej povstaleckej garnitúry a ich nahradenie skupinou okolo Viliama Širokého. Macháček pritom trefne využíva citáty z dobových výpovedí a glos, slabšia je však jeho analýza realizovaných zmien vo vedení KSS

11 Porovnaj Vianočnú dohodu či Deklaráciu SNR z 1. septembra 1944 s Košickým vládnyim programom. Všetky hlavné prvky sú obsahovo totožné.

12 Pozri napr. Programové zásady DS, prijaté počas Povstania. In: Čas (1.–4.10.1944), s. 1 n.

a ich dôsledkov. Možno sa podivovať, prečo odhaduje vtedajšie počty slovenských komunistov podľa spomienkovej literatúry, keď sa mohol oprieť o presné historické štatistiky (s. 196).¹³

Pomerne málo sa autor zaoberá pôsobením Husáka na čele povereníctva vnútra alebo dopravy. Občas je v texte cítiť aj vplyv dobovej propagandy, ktorá vyzdvihovala veľké Husákovy zásluhy o rekonštrukciu dopravnej siete a vybudovanie nových železničných tratí a upozorňovala na politickú dôležitosť rezortu dopravy (s. 198 n.). Pravdou je, že Husák prichádzal na povereníctvo dopravy a verejných prác v čase, kedy bola základná rekonštrukcia v tejto oblasti už ukončená, a jeho prínos vo vedení rezortu spočíval najmä v dotiahnutí projektov a nahradení provizórií. Zameriaval sa pritom aj na čiastočne politicky motivovaný „marketing“, ako boli „sociálne balíčky“ pre zamestnancov železníc, zabezpečenie montovaných drevených domčekov pre núdznych na severovýchode Slovenska a podobne.¹⁴ Nejde mi len celkom do hlavy, že pre obdobie najväčších politických bojov o moc a intenzívnej publicistickej činnosti Gustáva Husáka v rokoch 1945 až 1948 chýba v tejto kapitole akákoľvek hlbšia analýza Husákovskej publicistiky, pričom autor iba spomína jeho vedenie a zameranie denníka *Nové slovo*.

Nepochybne interesantná je podkapitola „Rudým ľudákom ve hře o voliče“, aj keď je občas až príliš štylizovaná podľa toho, ako veci vnímal a vysvetľoval Husák. Napríklad na strane 202 sa tvrdí, že vďaka svojej ústretovej politike voči katolíkom získali slovenskí komunisti v polovici roka 1945 prevažne víťazstvo vo voľbách do národných výborov. Nevieť však o nijakej priamej úmere či korelácii medzi správaním sa komunistov ku katolicizmu a výsledkami volieb do národných výborov. Za prvé tieto výsledky boli prioritne odrazom konkrétnych miestnych preferencií tej-ktorej politickej línie či osobností. Pokiaľ neboli demokrati riadne zorganizovaní (do leta 1945) a na miestnej úrovni dominovali komunisti, mali samozrejme jednoznačnú prevahu v „revolučne“ volených výboroch. S tým, ako sa demokrati stabilizovali a organizovali, začali postupne znižovať aj prvotnú prevahu komunistov v miestnej správe. Myslím, že autor sa až príliš nechal pri opise vzťahu Husáka k demokratom viesť neskoršími spomienkami a výpoveďami, ktoré mali – buď v negatívnom zmysle (Karol Bacílek), alebo naopak v pozitívnom (sám Husák) – vykresľovať Husáka ako komunistu, ktorý spoluprácu s demokratmi myslel úprimne a nie iba účelovo (s. 204). Podobne autor bez náležitej kritiky prijíma tvrdenia Husáka

13 Pozri PEŠEK, Jan: *Komunistická strana Slovenska: Dejiny politického subjektu*. Bratislava, Veda 2012 (druhá kapitola „Obnova legálnej činnosti: program, členstvo, organizácia, stranícky aparát“); SYRNÝ, Marek: K organizačnej výstavbe a štruktúre KSS v rokoch 1945–1948. In: ŠMIGEL, Michal (ed.): *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918–1989)*. Banská Bystrica, Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela – Historický ústav SAV 2007, s. 87–101.

14 Porovnaj SABOL, Miroslav: *Dejiny dopravy na Slovensku 1938–1948 (1950)*. Bratislava, Veda – Historický ústav SAV 2015, s. 118; HALLON, Ľudovít – SABOL, Miroslav: Úloha Gustáva Husáka v hospodárskom vývoji Slovenska 1945–1948. In: MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. (ed.): *Gustáv Husák*, s. 309–316 (pozri pozn. 2).

a jeho okolia o tom, ako nesúhlasili s myšlienkou Viliama Širokého na vznik strany politického katolicizmu (s. 205 n.).

V tejto súvislosti autor viac-menej akceptuje aj Husákovo tvrdenie o tom, že predseda Demokratickej strany Jozef Lettrich mu navrhol (z obavy pred nárastom vplyvu politického katolicizmu), aby šli do volieb so spoločnou „povstaleckou“ kandidátkou. Aj keď Macháček uvádza odmietavé stanoviská Lettricha i Širokého k tomuto Husákovmu neskoršiemu tvrdeniu, zároveň podporuje Husákovu verziu výrokmi jeho blízkych spolupracovníkov (s. 207 n.). Pri viacerých protichodných vyhláseniach a spomienkach dobových priamych i nepriamych aktérov sa však môžeme opierať skôr o vtedajšie reálie, ktoré niečo také vylučujú. Ak aj dáme do úzadia vtedy už zjavnú nekompatibilitu a tvrdé „existenčné“ súperenie Komunistickej strany Slovenska a Demokratickej strany, ani technicky by nebolo možné mať na Slovensku iný spôsob volieb (teda jednotnú kandidátku) ako v českých krajinách. Autor aj ďalej reprodukuje Husákovu verziu udalostí v roku 1946, podľa ktorej Husák chápal vznik Aprílovej dohody ako „podraz“ od povstaleckého vedenia demokratov na čele s Lettrichom, ako zradu ideálov povstania v podobe aliancie povstaleckých agrárnikov s povojnovými „neoľudákmi“, a preto sa s nimi úplne rozišiel. Macháček by však mal tiež predložiť svoju interpretáciu, či to tak skutočne bolo, alebo či Husák takto apologeticky obhajoval tvrdé ťaženia komunistov proti Demokratickej strane po voľbách v máji 1946. Bez takéhoto vysvetlenia to potom vyzerá, že aj sám verí tomu, že Demokratická strana bola ovládnutá „novoloľudákmi“ a komunisti oprávnene bojovali proti tejto „reakcii“.

Čitateľsky zaujímavá je nepochybne aj podkapitola o „priateľoch z bratislavských vinární“, opisujúca proces s bývalým prezidentom Jozefom Tisom, a najmä s ľudáckym ministrom vnútra Alexandrom Machom v spojitosti s Husákom. Napriek miestami až zbytočnej expresivite, výrazne publicistickému štýlu a niekedy aj časovo-argumentačnej nedôslednosti autor vcelku vystihuje podstatu obvinení z „priateľských“ vzťahov Husáka s Machom a dôkladne ich vyvracia. Neviem však celkom pochopiť, prečo sa nechal „zviest“ nezmyselným vysvetľovaním predsedu Národného súdu v Bratislave Igora Daxnera zo začiatku päťdesiatych rokov, ako chceli Husák a Lettrich Machovu popravu (s. 221). Podobne nepodložené, prebraté iba z nepriamych komunistických svedectiev sú aj tvrdenia o tom, že slovenskí demokrati hrozili kvôli Tisovej poprave vládnu krízou, že až do posledku váhali s jej podporou českí nekomunisti i prezident Edvard Beneš a podobne. Oproti tomu musím vyzdvihnúť hodnotnú analýzu Machovho prípadu, obvinení vznášaných v tej súvislosti voči Husákovi a vzťahov medzi Machom a Ladislavom Novomeským, ktorý po vojne riadil poverenictvo kultúry. Autor tiež ponúka rôzne možné vysvetlenia, prečo bol Mach omilostený, bohužiaľ už ale nedodáva, ktorú alternatívu pokladá za najpravdepodobnejšiu.

Nasledujúca podkapitola „Dobyvatel monopolu moci“ na mňa pôsobila, ako by jej autor venoval málo pozornosti. Obsahuje viacero nepresností, respektíve diskutabilných tvrdení, prebratých z dobovej komunistickej argumentácie o tom, prečo a ako eliminovali na jeseň 1947 a na počiatku roku 1948 vplyv Demokratickej strany. Takto napríklad Macháček bez náležitej pramennej kritiky a komparácie

reprodukuje dobovú komunistickú interpretáciu, ako poprava Tisa narušila jednotu demokratov (s. 228).¹⁵ Podobne to tiež z jeho práce vyzerá, ako by Husák pri demisii komunistov v Zbore povereníkov konal iba na želanie odborov (s. 232).¹⁶ Niekde je sled jednotlivých udalostí poprehadzovaný a vyznieva tak, ako by „podpásové“ aktivity slovenských komunistov počas jesennej politickej krízy boli „vyprovokované“ predošlými „intrigami“ demokratov. Tak na strane 233 sa píše, z čoho všetkého komunisti demokratov v roku 1947 obviňovali, chýba ale korekcia, čo z toho je realita a čo iba fabulácia. Čitateľ má potom dojem, že to bolo tak, ako tvrdili komunisti. Z podobného „súdka“ nekriticky prebraných domýšľavých komunistických tvrdení je aj konštatovanie, že komunisti v jeseni 1947 podporovali „pokrokové sily“ v Demokratickej strane, teda Milana Poláka, Jána Ševčíka a okrajovo aj Jozefa Lettricha. Zatiaľ čo Polák a Ševčík boli už vtedy reálne naklonení blízkej spolupráci s komunistami (čo sa naplno prejavilo vo februári 1948 a po ňom), Lettrich ako predseda Demokratickej strany bol tou hlavnou osobou, ktorá držala na jeseň 1947 tvrdú líniu odporu voči komunistickému tlaku. A určite ani on, ani komunisti nemohli pomýšľať na nejakú spoluprácu či podporu.

Medzi najprínosnejšie naproti tomu patria pasáže venované snahe Moskvy pomôcť československým (a slovenským) komunistom v boji o moc prostredníctvom svojich poradcov. Hodnotné sú tiež analýzy úlohy Gustáva Husáka v ťažení proti demokratom v roku 1947, pričom autor efektívne využil aj Husákove prejavy z tohto obdobia. Celkovo však táto podkapitola na mňa pôsobí príliš fragmentárne. Chýba v nej napríklad lepšie postihnutie politicko-bezpečnostného a hospodársko-sociálneho tlaku komunistov v jeseni 1947, nie celkom je vysvetlená tiež úloha a aktivity odbojárov a odborov pri vyvolaní politickej krízy na jeseň 1947.

Z väzenskej cely na Pražský hrad

V ďalšej kapitole s názvom „Buržoazní nacionalista (1948–1960)“ sa autor venuje príčinám, pozadiu, medzinárodnému, domácejmu i vnútrostraníckemu kontextu a celkovému vývoju kauzy takzvaného slovenského buržoázneho nacionalizmu. Táto časť patrí v celej knihe medzi najlepšie spracované, najmä vzhľadom na uvedený kontext či na veľmi podrobnú analýzu vzťahov medzi jednotlivými politikmi a ich postojov k sovietskemu hľadaniu vnútorných nepriateľov strany. Jediné, čo mi snáď v spracovaní Husákovej „väzenskej histórie“ chýba, je autorovo

15 Bližšie ku skutočným dopadom popravy exprezidenta Tisa na Demokratickú stranu pozri SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48*. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania 2010, s. 279–291.

16 V skutočnosti boli požiadavky odborárskeho zjazdu, žiadajúceho demisiu Zboru povereníkov, hlavne demokratov, vopred pripravené vedením KSS. Samotný Husák sa podieľal na predzjazdovom vypracovaní jeho politických dokumentov, ktoré boli potom na zjazde už iba schválené. (Porovnaj VARTÍKOVÁ, Marta (ed.): *Komunistická strana Slovenska: Dokumenty z konferencií a plén Komunistickej strany Slovenska 1944–1948*. Bratislava, Pravda 1971, s. 609–616.)

zhodnotenie, čo z obvinení proti Husákovi malo pravdivý základ a čo bolo iba účelovo vykonštruované.

Autor sa však v tejto kapitole najskôr dotýka aj činnosti Gustáva Husáka ešte pred jeho pádom, keď sa ako predseda Zboru povereníkov podieľal na cirkevnej a poľnohospodárskej politike pofebruárového režimu na Slovensku. Bohužiaľ sa nedozvieme skoro nič bližšie o tom, čo Husák v týchto oblastiach robil, aké mal názory, pod čo všetko sa v týchto tvrdých rokoch „podpísal“... Podobne by nezaškodilo odcitovať aj nejaké ukážky, ako si Husák „sypal popol na hlavu“, keď už bol donútený k sebakritike. V podkapitole „Na lavici obžalovaných“ ponúka Michal Macháček veľmi dobré, osobné, príbehové a súciteľné (možno až príliš) spracovanie začiatku veľmi negatívnej fázy Husákovho života, ktorá sa odvíjala od jeho zatknutia vo februári 1951. Autor podrobne a hlboko analyticky osvetľuje pozadie a príčiny jeho zadržania či priebeh vyšetrovania. Drobné profily vyšetrovateľov pritom prácu oživujú o jeden z „vonkajších“ aspektov v inak striktnom sledovaní životného príbehu ústrednej postavy.

Vynikajúco je spracovaná aj ďalšia kapitola s výstižným názvom „Železný Gustáv“, ktorá sa sústreďí na Husákovu „železnú“ vôľu a tvrdú mentalitu. Autor od mladosti sleduje jeho pevný charakter a jeho vývoj v silnú osobnosť v rokoch 1938 až 1948, ráznosť v slovenskej otázke a vytrvalosť vo väzení a životnom „utrpení“. Využíva k tomu aj osobné spomienky na vyšetrovanie uverejňované v týždenníku *Kultúrny život* v šesťdesiatych rokoch, ktoré ako jedny z mála umožňujú nahliadnuť do Husákovho myslenia a pocitov pri vyšetrovaní a vo väzení. Na druhej strane by som bol ale opatrnejší v preberaní všetkých Husákových tvrdení, ktoré boli v tomto období určite už štylizované tak, aby z nich Husák, pôvodne odsúdený na doživotie, vyšiel ako nikdy neváhajúci, skalopevne presvedčený komunista, ktorému v najhoršom pomáhala sila myšlienky na to, že nemôže zradiť seba a druhých... Plasticky autor sprostredkováva peripetie Husáka a jeho rodiny počas väzenia, prepustenie na slobodu na amnestiu v roku 1960 i snahy o rehabilitáciu, ktorej sa Husák domohol v roku 1963.

S počiatkom šesťdesiatych rokov sa dostávame k druhej polovici knihy, k posledným trom kapitolám. Tie mapujú Husákov život a politickú činnosť od prepustenia z väzenia, cez postupný spoločenský vzostup, osudové „zorientovanie“ sa pri okupácii Československa v roku 1968, až po jeho pozíciu hlavy strany a štátu a nakon symbolu „normalizácie“ v posledných rokoch agónie komunistického režimu. Miroslav Macháček podrobne opisuje Husákovu cestu do najvyšších politických funkcií. Všimá si jeho prekvapenie z toho, ako sa „ľud“ za roky jeho väzenia výrazne zmenil, od prvotného budovateľského étosu k tradične konzumnej spoločnosti. Zaujímú tiež reflexie Husáka od jeho nepolitického okolia: „Strana bola pre neho nespochybniteľnou autoritou, ktorá jediná je schopná doviest ľudí k vytúženým metám. Pritom, keď hovoril o Strane, vždy mal na mysli KSSZ, za najvyššiu autoritu uznával Moskvu... Veľmi mi pripomínal bigotného katolíka, ktorý hlboko verí v samospasiteľnosť cirkvi, rozhodnutia Ríma považuje za nespochybniteľné,“ povedala o ňom napríklad vtedajšia Husáкова spolupracovníčka Tatjana Pecháčková (s. 321).

Vo vnímaní českej a slovenskej spoločnosti sa osobnosť Gustáva Husáka (okrem „normalizácie“ a jeho prezidentstva) spája najmä s federalizáciou Československa, ktorá vstúpila v platnosť od roku 1969. Právom ho aj autor označil za duchovného i reálneho „otca“ federalizácie. Pritom veľmi dobre postihol rozdielne akceptovanie a akcentovanie tohto fenoménu u Čechov a Slovákov. Vyzdvihujem tiež, ako si Macháček poradil s opisom a vysvetlením neskoršej degradácie federalizácie na iba formálnu rovnosť oboch národov, zviazanú permanentným centralizmom komunistickej politiky. A ako sa aj z Husáka postupne stal iba „pražský“ Slovák, uprednostňujúci celostranícke a celoštátne záujmy pred slovenskými národnými. Aj keď treba povedať, že Husák vždy „trpel“ na Slovensko a snažil sa pre neho zabezpečiť čo najväčší socioekonomický rozvoj, aby sa najmä v materiálnej oblasti skutočne vyrovnalo českým krajinám. Čo sa práve za dve desaťročia jeho „vládnutia“ v Československu vo veľkej miere tiež podarilo... V oddieli o federalizácii ale dosť nesúrodo a cudzo pôsobí zaradenie dvoch len minimálne naškrtnutých tém zo zahraničnej politiky: nadviazanie vzťahov so západným Nemeckom a zmluva s Vatikánom, na základe ktorej vznikla v roku 1977 samostatná slovenská cirkevná provincia (s. 386 n.). Poteší však záverečný sumár dôsledkov komunistickej federalizácie, ktorá oba národy viac rozdelila, ako spojila, lebo vytvárala, najmä pre Slovákov, vlastné manažérske elity, pripravené neskôr na vlastnú štátnosť.

Veľmi podrobne a kvalitne je tiež zachytené Husákov pôsobenie v roku 1968, najmä v prelomových dňoch sovietskej okupácie, pri takzvaných moskovských rokovaniach a pri prvotnej stabilizácii otráveného režimu. Medzi najprínosnejšie časti kapitoly o Husákovi v rokoch 1969 až 1977 patria pasáže, kde autor výraznejšie čerpá zo svojich výskumov v moskovských archívoch. Tým českej a slovenskej historiografii a čitateľom poodkrýva doteraz značne zastretý obraz toho, čo si v tejto dobe o svojich československých partneroch mysleli v Kremli, ako vnímali tunajšie pomery a aké boli vzťahy Leonida Brežneva a jeho ľudí k Husákovi osobne a jeho vedeniu.

Veľké zadosťučinenie zažil Husák v máji 1969, kedy bol zvolený do čela Komunistickej strany Československa. Jeho dvadsaťročie v tejto vrcholnej funkcii podrobil Michal Macháček solídneho rozboru. Ukazuje, ako jeho mocenský triumf stvrdilo a limity jeho politiky nastavilo *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti*, prijaté na štrnástom zjazde KSČ, ako si počínal v osobných sporoch a konfliktoch vo vedení strany, ako rýchlo sklamal nádeje domácej opozície i Západu, že by mohol byť aspoň československým Jánosom Kádárom, a ako sa napokon zachoval ako ostrážitý a nekompromisný (aj keď už nie krutý) strážca „normalizácie“. S empatiou vykresľuje autor nezávideniahodnú situáciu Husáka, ktorý lavíroval medzi požiadavkami Moskvy a tlakom „ortodoxných“ spolustraníkov typu Vasilu Biľaka a Josefa Kempného a – aby sa udržal u moci – obetoval im svoje túžby po stiahnutí sovietskych vojsk či miernejších čistkách, ktoré napokon postihli aj niektorých jeho sympatizantov a bývalých priateľov. V straníckom vedení Macháček situuje Husáka doprostred medzi Biľakových „radikálov“ a „liberálneho“ premiéra Lubomíra Štrougala. V texte mi však chýba porovnanie Husákových „kolaborantských stratégií“ s inými „správcami“ sovietskych stredoeurópskych gubernií (na stranách 425–427 sa to viac ako pýta), ako bol spomenutý Kádár či Władysław Gomułka. Celkovo však

možno súhlasiť s Macháčkovým hodnotením Husáka ako symbolu a vykonávateľa „normalizácie“, ale nie jej iniciátora. Treba oceniť, že autor prezentuje názory a spomienky Husákových priaznivcov aj odporcov a nikoho pritom nefavorizuje (často ani Husáka)

Michal Macháček venuje možno až príliš veľa priestoru veľmi podrobnej analýze, prečo a ako sa Husák stal prezidentom. Nebojí sa pritom vyvracať ani predošlé tvrdenia renomovanejších historikov (napríklad o tom, ako sa v prípade zlého zdravotného stavu dovtedajšieho prezidenta Ludvíka Svobodu „pomáhala príroda“ – s. 447). Citlivo a primerane je pojednaná tiež podkapitola o Husákovom druhom manželstve a jeho tragickom konci, ktorý Husáka významne poznamenal aj spoločensky. Na strane 463 autor uvádza, že podľa niektorých svedectiev Husák neveril tomu, že pri úmrtí Viery Millerovej išlo o nehodu, ale nijak nedokladá, čo sú to za svedectvá...

Posledná kapitola s názvom „Odchádzající konzervátor (1977–1991)“ sa mi vzhľadom na dĺžku popisovaného obdobia i na historický vývoj, ktorý priniesol zásadné politické a spoločenské zmeny a ktorý Husák ovplyvňoval (a rovnako ním bol ovplyvňovaný), javí azda ako najslabšia z celej knihy. Istú fragmentárnosť a nedostatočnosť svojho opisu si uvedomuje aj autor. Okrem pozorného sledovania Husákovho osobného života (zhoršovanie zdravotného stavu, peripetie s dôchodkom po strate prezidentského úradu) sa zameriava prevažne už iba na vnútorný vývoj vo vedení KSČ. Chýba hlbšia analýza vplyvu Husáka na celkový politicko-spoločenský vývoj po roku 1977, mnohé dôležité veci sú len veľmi hmlisto naznačené. To sa týka najmä „zamatovej revolúcie“ a celého transformačného procesu. Na druhej strane Macháček veľmi trefne vysvetľuje, prečo ostával Husák až do konca „normalizačného“ režimu jeho presvedčeným konzervátorom.

Na samotný koniec si autor nechal vynikajúci „Pokus o záver“ a trocha prekvapujúco aj analýzu doterajšej historiografie venovanej Gustávu Husákovi. Tá mi však skôr pokazila, ako vylepšila „chuť“ z prečítaného... Záverečné zhrnutie poskytuje skutočne veľmi solídnu, pregnantnú „syntézu Husákovej osobnosti“, vydarené esejistické zhrnutie prečítaného. Autor si tu kladie dve základné otázky, ktoré sa v súvislosti s Husákom automaticky vynárajú: bol národným komunistom? bol úspešným politikom? Na prvú otázku pritom neodpovedá celkom jednoznačne, lebo správne vyvodzuje, že Husáka nemožno považovať za národného komunistu v zmysle uprednostňovania čisto národných záujmov pred záujmami celosvetového hnutia či Sovietskeho zväzu, ako býva takto označovaný napríklad Władysław Gomułka či Josip Broz Tito. Jeho komunistické „národovectvo“ je skôr vnímané cez prizmu odporu voči českému straníckemu centralizmu. Táto „odbojnosť“ ale nebola vždy konštantná a najmä potom, ako sa postavil po roku 1968 na čelo „normalizačného“ režimu, presadzoval zároveň aj rozhodnutia, ktoré politicky posilňovali opäť centralizmus, aj keď v iných, predovšetkým ekonomických aspektoch. Nepochybne však pritom Slovensko preferoval s cieľom jeho celkového „vyrovnania“ s českými krajinami. Na druhú otázku odpovedá Macháček už jednoznačnejšie a možno s ním opäť prevažne súhlasiť. Husák bol podľa neho úspešným politikom, a to nielen ohľadom na jeho dlhú politickú kariéru či dve desaťročia na čele „normalizačnej“

hierarchie, ale najmä v tom zmysle, že sa dokázal znova presadiť po veľkých politických a „existenčných“ porážkach a v zložitých krízových situáciách. To, že jeho „vízia sveta“ sa nakoniec nenaplnila, môže vnímanie Husákovej politickej úspešnosti už iba mierne naštrbiť, nie však významne degradovať.

Macháček bravúrne znázorňuje Husákovu osobnosť, charakter, rolu v našich dejinách. Ukazuje, že sa v Husákovom živote odzrkadľuje československé (a slovenské) dvadsiate storočie so všetkou jeho zložitou a rozpornosťou, že Husák nebol statický a menil sa, tvoril dejiny aj sa im prispôboval, mal v sebe niekoľko stránok aj protirečení, striedal svoje historické role podľa okolností a málokedy sa jeho pôvodné predstavy kryli s realitou. Ďalej autor správne glosuje, že Husák nebol originálny mysliteľ, ale vedel cudzie myšlienky príhodne interpretovať a najmä uviesť do praxe. Ako Macháček píše, bol to talentovaný politický praktik, politický „remeselník“, ktorý dokázal svoj nadpriemer najmä v zlomových dobách, keď vedel improvizovať a vynikol nad ostatnými, hlavne zmyslom pre politickú spoluprácu a kompromis (s demokratmi po roku 1945, so „zdravým jadrom“ po roku 1968 atď.). Robil politiku „menšieho zla“, samotná politika pre neho bola všetkým a navzdory mnohým sokom a prekážkam si dokázal vybojovať a udržať pozíciu a zväčša i autoritu.

Pravdupovediac, dodnes som však neprišiel celkom na to, prečo autor umiestnil až za záver celej biografie rozbor doterajšej „husákovskej“ historiografie. Veď takéto pasáže bývajú vždy na začiatku knihy, aby sa čitateľ (historik či laik) oboznámil s prameňmi a materiálmi, z ktorých bude autor skladať svoju „stavbu“ príbehu. Je nelogické najskôr prerozprávať „svoj“ príbeh o Husákovi, a až potom opisovať ako, kedy a prečo vytvárali iné Husákove príbehy predošlí autori. Občas to potom vyzerá, že Michal Macháček favorizuje iba svoj výklad Husáka a tie ostatné v takej či onakej miere spochybňuje. Pritom paradoxne viac „nakladá“ obrazu Husáka, ako ho vytvárala ponovembrová „liberálna“ či prednovembrová exilová historiografia, ako obrazu vykreslenému za komunizmu tunajšou „dvornou historiografiou“.

Chcem však skončiť pozitívne. Nebyť zopár faktografických nepresností a prílišného preberania Husákových autoštylizácií či dobovo interpretačne zaťažených zdrojov a pri trocha väčšej pozornosti k širšiemu kontextu Husákovho príbehu mohla byť Macháčkova práca takmer perfektná. Obraz Gustáva Husáka, o ktorý sa historik svojim písaním usiluje, nemôže byť nikdy kompletný, vždy v ňom ostávajú nejaké medzery a tajomstvá. Vďaka Michalovi Macháčkovi je ich však výrazne menej. Máme konečne k dispozícii veľmi spoľahlivý Husákov životopis, ktorý sa bude vo svojej komplexnosti a náročnosti iba ťažko prekonávať.

Abstract

The author analyzes in detail the extensive biography of the Slovak Communist politician Gustáv Husák (1913–1991) who, ups and downs notwithstanding, ultimately became the Secretary General of the Communist Party of Czechoslovakia in 1969 and the President of the Czechoslovak Socialist Republic six years later. In doing so, he focuses mainly on chapters from the book Gustáv Husák by Michal Macháček (Prague: Vyšehrad, 2017)

which deal with Husák's activities in the Slovak Republic during the WWII, when he gradually joined the anti-fascist resistance and later participated in the Slovak National Uprising, and in post-war Czechoslovakia, when he, a top-ranking representative of the Slovak Communist Party, was actively participating in the struggle for power culminating in February 1948. He generally appreciates Michal Macháček's extraordinarily extensive research of sources (including Russian archives) which the latter undertook, ample information on Husák's political career and private life, convincing nature of most interpretations that Macháček presents, as well as accuracy and aptness of his characterizations. At the same time, though, he notes some factual errors and inaccuracies, provides missing historical contexts, and shows how the biographer – perhaps much too often – followed Husák's self-styled renditions of various historical events and episodes.

Keywords / Klíčová slova

Czechoslovakia; Slovakia; Gustáv Husák; Communism; Communist Party of Czechoslovakia; Slovak National Uprising; political trials; Czechoslovak normalization
Československo; Slovensko; Gustáv Husák; komunismus; Komunistická strana Československa; Slovenské národní povstání; politické procesy; československá normalizace